

Bank Könyvtára és a Tudományos és Műszaki Információ Intézete.

A szakkönyvtárak átlagos állománya 23 ezer egység, ennek több mint fele nem hagyományos dokumentum. A szakkönyvtárak kétharmada Szöulban és közvetlen környékén helyezkedik el. Az automatizálás és az információs szolgáltatások magas színvonalúak ezekben az intézményekben, amelyek gyakran a technológiaintenzív szektorok tudományos könyvtárai, és gyors léptekkel haladnak a digitális könyvtárrá válás útján.

A szakkönyvtárosok szerepe is komoly változásokon megy át. Feladataik túlmennek a hagyományos határokon: számítógépesítés, tudásgazdálkodás, rekordmenedzsment, PR, a továbbképzésben való részvétel stb. Egyre inkább követelmény velük szemben, hogy az ellátandó szakterület ismereteivel is fel legyenek vértézve annak érdekében, hogy mind jobban szolgálhassák ki használóikat.

YONN, Hee-Yoon-CHANG, Duk-Hyun-KIM, Young-seok: Libraries in Korea: a general overview. = IFLA Journal, 32. köt. 2. sz. 2006. p. 93–103./

(Papp István)

Változások Japán egyetemi és közkönyvtáraiban

A könyvtárak világszerte a folyamatos változás állapotában vannak. Nem kivétel ez alól Japán könyvtárügye sem. A költségvetési megszorítások és az információs technológia hatásai különösen meghatározóak az egyetemi és közkönyvtárak működésében. A struktúra merevsége miatt szerény az együttműködés az egyetemi és a közkönyvtárak között, ami korlátozza az általuk nyújtott szolgáltatások mennyiségét és minőségét, sőt alkalmanként hatékonyságát is.

Japánban négy országos szervezet gyakorol hatást a könyvtárak tevékenységére: az Oktatási, Kulturális, Sport-, Tudományos és Technológiai Minisztérium (MEXT), az Országos Informatikai Intézet (NII), a Nemzeti Országgyűlési Könyvtár (NDL) és a Japán Könyvtáros-egyesület (JLA). A mindennapi könyvtári gyakorlatot leginkább az NII befolyásolja.

A MEXT anyagilag is támogatja az országos egyetemeket, és a nyilvános egyetemi könyvtáraknak anyagi segítséget nyújtott az elektronikus folyóiratok beszerzéséhez. Az általa kidolgozott tervek, ajánlások megvalósításához pénzügyileg is hozzájárul. Ő alapította az NII-t is. A közkönyvtárak számára irányelveket, javaslatokat dolgoz ki, támogatja az önkormányzatokat, ha az elképzeléseivel megegyező könyvtári projekteket indítanak. A közkönyvtárosoknak képzési alkalmakat szervez.

Az NII-t korábban a Tudományos Információs Rendszerek Országos Központjának hívták. Fontos és egyedülálló szerepet játszik hazai és nemzetközi szinten a felsőoktatási és tudományos információellátásban, valamint az információ fel-

dolgozását szolgáló infrastruktúra fejlesztésében. Bibliográfiai szolgáltatásaival főként az egyetemi könyvtárakat segíti, kevésbé a közkönyvtárakat.

Ezzel szemben az NDL mindeddig a közkönyvtárakkal állt szorosabb kapcsolatban, és nyújtott nekik háttérszolgáltatásokat. Ezen változtatni szándékoznak a jövőben.

A JLA küldetése, hogy elősegítse valamennyi könyvtártípus munkáját. Tevékenysége egyelőre főként a közkönyvtárak felé irányul, viszonylag kevés kapcsolata van az egyetemi könyvtárakkal.

Egyetemi könyvtárak

Japánban háromfajta egyetem működik: 87 állami (nemzeti) egyetem, 77 helyi nyilvános egyetem és 544 magánegyetem. Könyvtáraik is három külön egyesületben tömörülnek. Az állami egyetemek könyvtárai a legjobban ellátottak, a második helyen a magánegyetemek állnak. Ugyanez a sorrend, ha az egyes egyetemi kategóriák könyvtári adatait átlagoljuk: 1,5-től 3-ig terjedő szorzóval haladják meg az állami egyetemek mutatói (létszám, alapterület, raktári kapacitás, állomány, éves gyarapodás, kurrens folyóiratok) a magánegyetemekéit, és még nagyobb a helyi egyetemekéit. A helyzetből következik, hogy az egyetemi könyvtárak közötti együttműködés nem szükségképpen könnyű és hatékony. Régóta játszik vezető szerepet a könyvtári tevékenység valamennyi területén a Keio Egyetemi Könyvtár a Mita campuson, noha magánegyetem keretében működik.

Az állami egyetemeken 2004-ben döntő jelentőségű reorganizációs és konszolidációs lépések történtek; állami egyetemi vállalatokká alakultak át annak érdekében, hogy az egyetemi menedzsment autonómiája nagyobb legyen a költségvetés és a személyi ügyek tekintetében. Ebben a keretben az egyetemi könyvtáraknak is egyértelműen igazolniuk kell létük szükségességét.

Japánban majd minden egyetemi könyvtár él az osztott katalogizálás előnyeivel az NII által működtetett NACSIS-CAT rendszer révén. A katalogizálásban is érvényesül az *outsourcing*, azaz a munka szerződéses kiadása, vagy a rekordok megvásárlása külső cégektől. Az egyetemi könyvtárak állományának általában több mint 60%-a japán, így a katalogizálásban az AACR mellett saját katalogizálási szabályzatot is használnak a japán és néhány ázsiai nyelven megjelent könyvek feldolgozására. Tartalmi feltáráshoz a *Nippon Decimal Classification* rendszert használják, ritkán tárgyszavaznak, mert nincs kielégítő tárgyszójegyzék. Több MARC formátum van forgalomban.

Az 1980-as években kezdődött meg a könyvtári számítógépes rendszerek bevezetése. A legtöbb automatizálási csomag japán termék, minthogy a japán nyelvű feldolgozás meglehetősen bonyolult.

A szigorodó költségvetések arra kényszerítik az egyetemi könyvtárakat, hogy a közösen megoldható feladatok elvégzésére együttműködési formákat keressenek. Ennek érdekében közös bizottságot hoztak létre mindhárom egyetemi könyvtár típus képviselőiből. Fokozottan élnek az NII szolgáltatásaival nemcsak a katalogizálásban, hanem a könyvtárközi kölcsönzésben is. (2004-ben 1,2 millió tranzakcióról számoltak be; 2005-ben már 967 intézmény kapcsolódott be a rendszerbe.) Létrehozták a *GeNii* elnevezésű portált, amelyen keresztül a használók több adatbázishoz férhetnek hozzá. Az *NII-REO* az elektronikus folyóiratok tartalmához nyújt állandó hozzáférést. 2002-től rohamosan növekszik az elektronikus folyóiratok szerepe az egyetemi könyvtárakban. 2003-ban már 850 000 címre fizettek elő. Az állami egyetemek könyvtárai átlagosan 4900 címet járatnak, de vannak olyanok, amelyeknél e szám eléri a 14 000-et.

Digitalizálási projektek indultak a régi és ritka könyvek, régi térképek és egyéb dokumentumok terén. Mindezekről a *Ryukyu Egyetemi Könyvtár* állított össze elérési listát, amely folyamatosan tájékoztat a vállalkozások tartalmáról és előrehaladásáról.

Ezekhez a digitalizált dokumentumokhoz különféle módokon férhet hozzá a nagyközönség, de a közeljövőben valószínűleg egyetlen intézményi tárolóba (institutional repository) kerülnek.

Az internet növekvő népszerűsége megkérdőjelezi a könyvtárak utolsó mentőszerepét, megváltoztatja a használóknak azt a szokását, hogy személyesen felkeressék a fizikailag létező könyvtárakat. Az i-mode az az új eszköz, amely lehetővé teszi, hogy a japán felhasználók mobiltelefonjaikon keresztül férhessenek hozzá az internethez. Néhány könyvtár bevezette ezt a technológiát OPAC-jának elérhetőségére, elsőként a *Toyama Egyetemi Könyvtár* 2000-ben. Minthogy a használók több mint 90%-ának van mobilja, mind több könyvtár vezeti be az i-mode használatát (2006 februárjában már 90 könyvtár). Problémát jelent, hogy a mobilnak kicsi a képernyője, és csak 10 billentyűje van, ezért nehéz rajta keresztül részletes katalógusinformációt nyújtani. Ezért több könyvtár az i-mode-ot csak hírek, és általános tudnivalók közlésére használja.

A japán egyetemi könyvtáraknak több súlyos nehézséggel kell szembenézniük. Az első mindjárt a költségvetési megszorítás mind az állománygyarapításban, mind a személyi kiadásokban. Ez alól egyetlen könyvtár sem kivétel. Mivel a szakképzett munkatársak száma csökken, a könyvtárak rákényszerülnek a feladatok kiszervezésére, ami a minőség gyengülését hozhatja magával.

Nemzetközileg ismert jelenség a tudományos folyóiratok árának emelkedése: évente közel 10%-kal nőnek az előfizetési költségek. A lemondásokat némileg ellensúlyozzák a konzorciumok, ezeknek azonban csekély az érdekérvényesítő képességük a tárgyalásoknál, mivel általában gyenge a szervezeti összetartásuk.

Problémák mutatkoznak a raktározás terén is. Köztudott, hogy a polkapacitás 70%-os telítettségekor már nehézségek mutatkoznak az új szerzemények elhelyezésében. A japán könyvtárakban a polcok telítettsége 90%-os. Az állami könyvtárakban még súlyosabb a helyzet: van, ahol ez a mutató csaknem 110%-os. A könyveket már kartondobozokban kénytelenek tárolni, s az elhelyezés új módjait keresik: külső raktárak, tárolókönyvtárak, közös tárolás, automatikusan működtetett tömör raktározás.

Az elektronikus folyóiratok és könyvek, az internet hasznosítása következtében új állományépítési koncepciókra van szükség. A hagyományos és

digitális dokumentumok szerves kombinációját kell megvalósítaniuk az egyetemi könyvtáraknak. A probléma megoldása szorosan kapcsolódik a raktározási nehézségek felszámolásához. Számításba kell venni azt is, hogy a már létrejött bibliográfiai, numerikus és teljes szövegű adatbázisok fenntartásához és zavartalan működtetéséhez megfelelő rendszereket és eljárásokat kell kidolgozni.

A NACSIS-CAT/ILL szolgáltatással szemben újabban kifogások merültek fel, mivel a címleírások minősége kívánnivalót hagy maga után. Ennek oka, hogy a közös katalogizálásban részt vevő könyvtárakban a személyzet felkészültsége gyengült, megterhelése pedig nőtt a költségvetési gondok miatt, és a kiszervezés is nagyobb szerepet kapott. Az egyetemi könyvtárak közös bizottsága tervbe vette a személyzeti morál erősítését, s különböző képzések beindítását. A munkatársak szakmai felkészültségét feltétlenül javítani kell, tekintettel a rohamosan változó körülményekre és feltételekre, amelyek között helyt kell állniuk.

Több egyetemi könyvtári funkciót meg kell erősíteni. Közülük csak kettő: sürgető szükség van az intézményi tárolók felállítására, és tisztázni kell a könyvtárak velük kapcsolatos szerepét; használóképzési programokat kell indítani, hogy az érintettek kiigazodjanak a digitális dokumentumok világában (ennek ma nagyobb jelentősége van, mint akkor, amikor minden dokumentum nyomtatott formában jelent meg).

Közkönyvtárak

A japán közkönyvtári rendszernek két szintje van: a falvak, a kis- és nagyvárosok könyvtárai, amelyek közvetlen szolgáltatásokat nyújtanak a lakosoknak (2005-ben 2900 volt a számuk), illetve a helyi hivatalok (prefektúrák) könyvtárai, amelyek háttérintézményekként működnek, támogatva az első vonalban tevékenykedő könyvtárakat. Néhány falusi régióban közvetlen lakossági szolgáltatásokat is nyújtanak (ahol nincsenek helyi könyvtárak), koordinálják a régió könyvtárainak tevékenységét, némelyikük tudományos könyvtárként is működik. A két könyvtári szint egymástól függetlenül van megszervezve.

2000 és 2005 között 300-zal nőtt a közkönyvtárak száma (jelenleg 2951), viszont a személyzet létszáma 1000-rel csökkent (2005: 14 302 fő). Az állomány és a kölcsönzések száma nőtt ebben az időszakban.

A közkönyvtárak állománya szinte kizárólag japán nyelvű, a használói igényeknek megfelelően. A gazdaságilag legfejlettebb hét ország (G7) könyvtárait összehasonlítva Japán némileg elmarad az átlagtól a 100 000 lakosra jutó kölcsönzések számát tekintve, de vezeti a listát az egy könyvtár által kölcsönzött könyvek számában. Az angol közkönyvtárakhoz viszonyítva sok egyező vonás mutatkozik, de vannak eltérések is, hiszen a közkönyvtárak annak a világnak a mikrokozmoszához tartoznak, amelyet szolgálnak.

Nincs minisztérium vagy kormányügynökség, amely kizárólagosan a közkönyvtárakkal foglalkozna, hanem többük érdekkörébe is beletartoznak. A legfontosabb közöttük a MEXT, de érintett a *Kis és Középes Vállalkozások Ügynöksége* és az *Egészségügyi Minisztérium* is. A könyvtári törvényt 1950-ben alkották meg, de az országos könyvtárpolitikai koncepciók nem törvényszintűek.

Jelenleg folyik a helyi közigazgatás összevonásokkal járó átszervezése; nagyobb egységeket hoznak létre, így egy sor falu és város elveszti önállóságát. Noha széles körben elismerik, hogy minden településnek legalább egy könyvtárral rendelkeznie kell (a településen működő könyvtárak számát az illetékes önkormányzat határozza meg), félő, hogy az anyagi nehézségek miatt a közigazgatási átszervezés eredménye a könyvtárak számának csökkenése lesz.

2003-ban a helyi önkormányzatokról szóló törvény módosításakor létrehozták az ún. *Shitei Kanrisha Rendszert*, amelyben – megfelelő feltételek esetén – egy szervezetet bízták meg a nyilvános intézmények és szolgáltatások menedzselésével. Ez a koncepció számos külső szervezet előtt nyit utat, hogy közintézmények működtetésére vállalkozzék a költségek csökkentése érdekében. A rendszert már bevezették közösségi házak, koncerttermek, tornacsarnokok stb. menedzselésére, s e folyamatból a könyvtárak sem vonhatják ki magukat. Kérdéses azonban, hogy a közkönyvtárak megfelelően működhetnek-e így, és nem szenved-e csorbát a szolgáltatások szakmai színvonala.

Az információs technológiát rohamléptekkel vezetik be a közkönyvtárak. Az új könyvtárpéletekben mindenütt lehetséges az új technológia használata. Néhány könyvtár digitalizációs projekteket indított, például a *Yokohamai Központi Könyvtár* a helyismereti gyűjteményében. 2006-ban már 1009 könyvtár kínált webalapú OPAC-ot, 497-ben a weben keresztül lehet könyveket előjegyeztetni, és

172 könyvtár alkalmazza az i-mode-ot az OPAC-jához való hozzáférésben. 84 könyvtár fogad el referenzkérdéseket elektronikus postán, és az interneten keresztül lehet hozzáférni a könyvtárakhoz beérkezett tájékoztatást kérő kérdésekhez, valamint a rájuk adott válaszokhoz.

A közkönyvtárak számos problémával szembesülnek, melyek közül a két legfontosabb a költségvetések csökkenése és a szakmaiság követelményeinek a kielégítése.

Az állománygyarapítási összeg – amely 2005-ben 30,7 milliárd jen volt – 2000-hez viszonyítva 4 milliárddal csökkent. A közkönyvtárak is kiszervezésre kényszerültek, ami a minőség rovására ment.

Sok komplex épület készült el az utóbbi években, amelyek számos kulturális intézményt és szolgáltatást vontak egy fedél alá. Vezetésüket a Shitei Kanrisha rendszerben szervezték meg, hogy ezzel is csökkentsék a személyi kiadásokat. Ebben a közegben veszélybe került a közkönyvtáros szakmaisága, s egyáltalán, a szakképzett személyzet alkalmazása. Szükség van másfelől a könyvtárosi szakismeretek megújítására is, tekintettel az információs környezet megváltozására. A *Japán Könyvtár- és Információtudományi Társaság* ezért kezdeményezett és tett javaslatot új tantervekre és minősítő vizsgákra.

A nehéz körülmények között a közkönyvtárak minden tőlük telhetőt megtesznek. A bonyolult szerzői jogi feltételek ellenére például sikerült elérni, hogy előzetes megállapodások alapján térítésmentesen készíthessenek másolatokat hangoskönyvekről a vakok számára. Új technológiákon alapuló szolgáltatások fejlesztésén és alkalmazásán dolgoznak. Figyelmet érdemel, hogy 2000 óta néhány könyvtár üzleti információkat is nyújt (ma 50-re tehető a számuk). Egyes könyvtárakban az érintett egészségügyi szervekkel együttműködve egészségügyi

információs szolgáltatást indítottak. Negyven, főként újonnan épített könyvtárban vezették be az IC-címkét az egyes dokumentumok azonosítására, a kölcsönzés automatizálására, a könyvvédelemre, a leltározásra stb. Ez a technológia azt is lehetővé teszi, hogy a használó maga kölcsönözze ki a kívánt anyagot.

Összegzés: Elkerülhetetlen, hogy a könyvtárak teljesítményét újra és újra felmérjék. Ezt megtették az egyetemi hatóságok és külső szervezetek is az egyetemi könyvtáraknál, amelyek jó alkalmat láttak stratégiai fontosságuk, a kutatásban és oktatásban való nélkülözhetetlenségük bizonyítására; közkönyvtáraknál hozzájárulásuk fontosságát a közösség boldogulásához.

Mindkét könyvtártípusnak alkalmazkodnia kell a megváltozó környezethez, az új technológiát alkalmazva új és bonyolultabb, fejlettebb szolgáltatásokat kell nyújtania. Az idő és tér korlátainak megszűnésével a könyvtárak mint fizikai helyek szerepe csökken, de növekszik információs szolgáltató és az információk közötti eligazító szerepük. Ezért a könyvtáraknak új koncepciókat, stratégiákat és terveket kell kidolgozniuk információs szolgáltatásaikra.

Legfőbb ideje, hogy ledöntsék a régóta fennálló gátakat a különféle könyvtártípusok között az információra orientált használók érdekében. Ennek Japánban is megmutatkoznak első jelei (pl. a közös katalógushálózatokban együttműködnek az önkormányzatok és az egyetemek könyvtárai, ugyanígy kooperációban nyújtják egyes helyeken a köz- és egyetemi könyvtárak a könyvtárközi kölcsönzési szolgáltatást).

/HOSONO, Kimio: *Changes in university and public libraries in Japan.* = *IFLA Journal*, 32. köt. 2. sz. 2006. p. 119–130./

(Papp István)

Kelet és Nyugat között: Oroszország távol-keleti könyvtárai

Az Orosz Föderáció távol-keleti régiója földrajzi és időjárási (klíma) szempontból egyaránt egyedülálló. A több mint 6 millió km²-en (Oroszország területének 36,5%-a) mindössze 7 millió ember él (Oroszország lakosságának 5%-a).

A térségben tíz nagy állami könyvtár működik:

- a *Szaha-Jakut Nemzeti Könyvtár*;
- két határterületi könyvtár: a *Távol-keleti Állami Tudományos Könyvtár* és a *Primorski Állami Közkönyvtár*;